

першому місці, «можливість зняти втому» – на другому, «емоційність» – на третьому, на четвертому місці – «покращення фізичної підготовленості», «можливість міжособистісного спілкування, а також у формі командної гри, змагання тощо» – на п'ятому. Відмінності мотивації до занять фізичними вправами мають гендерний аспект: хлопців найбільше приваблюють спортивні ігри та однокласницькі змагання, а найменше – аеробіка, фітнес технології. Водночас, у дівчат інтерес викликають також заняття, які традиційно вважаються хлопчачими (чоловічими), зокрема мова йде про футбол. Отримані результати вказують на необхідність перегляду засобів фізичного виховання в умовах літнього оздоровчого табору з метою урахування інтересів підлітків при виборі фізичних вправ у розпорядку табірної життя, а саме індивідуалізація занять.

Висновки. Інтерес підлітків до занять фізичними вправами впливає із їхніх потреб і бажань, завжди є емоційно та естетично забарвленим і в психо-фізичній структурі особистості виконує функцію мотиву діяльності, наслідок якої пов'язаний із внутрішнім прагненням самореалізації, самоствердження, самоідентифікації. Період канікул, дозвілля оптимально підходить для формування інтересу у підлітків до занять фізичними вправами в педагогічних умовах літніх оздоровчих таборів. Психолого-педагогічні особливості цього процесу пов'язані із індивідуалізацією вибору фізичних вправ з урахуванням вікових, гендерних, соціо-ментальних характеристик підлітка як суб'єкта процесу фізичного виховання. Перспектива подальших досліджень проблеми полягає у визначенні динаміки підвищення у підлітків рівня інтересу до занять фізичними вправами у літньому оздоровчому таборі.

Література

1. Антонік В.І. Анатомія, фізіологія дітей з основами гігієни та фізичної культури. Навчальний посібник / В.І. Антонік, І.П. Антонік, В.Є. Андріанов. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», Центр учбової літератури, 2009. – 336 с.
2. Горашук В.П. Формування культури здоров'я школярів (теорія і практика). Монографія / В.П. Горашук. – Лг.: Альма матер, 2003. – 376 с.
3. Литвиненко Н.М. Фізичні вправи як основна частина фізичного виховання / Н.М. Литвиненко [електронний ресурс]. – Режим доступу: elcat.pnu.edu.ua
4. Рагозіна В. Дозвілля / В. Рагозіна / О. Кононко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 223 – 224
5. Chrikov E.M. Pedagogichny umovy u strukturі pedagogichnogo znannja [Elektronnyi resurs] . E. Chrikov. – Regym dostupa: <http://hrykov.luguniv.edu.ua/index.php/naukovi-roboti/101>
6. Roters T. Riven rytmichnogo rozvytku shkoljariv zagalnoosvitnih shkil u procesi vzaemodii fizychnogo vyhovannja z estetychnym / T. Roters // Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zb.nauk.prac z galuzi fiz. Kultury i sportu. – L., 2003. – Vyp.7. – T.3. – S.236-323
7. Sorokoumova E.A. Vozrastnaja psihologija. Kratkii kurs / E. A. Sorokoumova. – SPb.: Piter. 2008 s.

УДК 613.884:316.334.55-055.25

Жигульова Е. О.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
Герасименко С. Ю.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

СОЦІАЛЬНО-ГІГІЄНИЧНІ АСПЕКТИ СПОСОБУ ЖИТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ДІВЧАТ-ПІДЛІТКІВ

Анотація. Статтю присвячено проблемі способу життя та статевих виховання сільських дівчат-підлітків. Представлені результати дослідження окремих чинників способу життя сільських дівчат-підлітків та здійснено оцінку їхньої соціально-гігієнічної значущості.

В ході роботи були визначені тенденції слабкої обізнаності дівчат-підлітків щодо особливостей статевих розвитку, методів контрацепції та запобігання захворювань, що передаються статевим шляхом.

Ключові слова: спосіб життя, статеве виховання, сільські дівчата-підлітки, соціально-гігієнічні аспекти.

Аннотация. Жигулёва Э.А., Герасименко С.Ю. Социально-гигиенические аспекты образа жизни и особенностей полового воспитания сельских девочек-подростков. Статья посвящена проблеме образа жизни и полового воспитания сельских девочек-подростков. Представлены результаты исследования отдельных факторов образа жизни сельских девочек-подростков и осуществлена оценка их социально-гигиенической значимости.

В ходе работы были определены тенденции слабой осведомленности девочек-подростков об особенностях полового развития, методах контрацепции и предотвращения заболеваний, передающихся половым путем.

Ключевые слова: образ жизни, половое воспитание, сельские девочки-подростки, социально-гигиенические аспекты.

Zhygulova E.O., Herasymentko S.Y. Social-hygienic lifestyle aspects and peculiarities of rural girls-teenagers' sexual upbringing. The article has been devoted to problem of rural girls-teenagers' lifestyle and sexual upbringing. The results of investigation of some factors of rural girls-teenagers' lifestyle have been presented here and evaluation of its social-hygienic significance have been carried out as well.

There are a great number of priority factors of lifestyle from the point of view of its influence on modern teenagers' health,

among them living conditions, education, upbringing, nutrition, bad habits, early hard work, low physical activity, psycho-social stress, early sexual activity, irrational leisure and others. It has been identified that health lifestyle requires further promotion and in general domestic stress on rural schoolgirls is stronger than on urban ones and it can be classified as increased.

Tendencies dealing with girls-teenagers' weak knowledge about peculiarities of sexual development, contraception methods and venereal illnesses prevention have been determined during carrying out of work. It has been established that problems of early sexual activity among the young people and «rejuvenation» of age of beginning of intimate relations concern rural schoolgirls as well. The age of the first teenagers' sexual experience with other person is from 12 till 16 years, but the most common answer is 14 years.

Obviously, it is necessary to carry out considerable informative and educational activity dealing with increasing of sexual relations security according to necessity of realization of health lifestyle ideas and principles in educational institutions.

Key words: *lifestyle, sexual upbringing, rural girls-teenagers, social-hygienic aspects*

Постановка проблеми. Забезпечення і збереження здоров'я дівчат-підлітків – найперспективніший внесок в репродуктивний, інтелектуальний, економічний, політичний і моральний резерв суспільства. Від рівня здоров'я в підлітковому періоді життя залежать життєві плани, в тому числі професійна підготовка, стремління до соціального розвитку, створення сім'ї і народження дітей [2]. Дана проблема важлива для всіх дітей, але так як дівчатка є істинним резервом відтворення людства, то проблема збереження їх загального і репродуктивного здоров'я має в сучасних умовах першочергову важливість як в країнах Європи, так і в Україні [4].

У зв'язку з цим зрозуміла стурбованість суспільства і держави здоров'ям підростаючої популяції, що визначає в найближчі і віддалені роки трудовий потенціал, відтворення і здоров'я майбутніх поколінь, особливо коли йдеться про здоров'я сільських дівчат, серед яких процеси депопуляції почалися раніше і виражені сильніше, ніж в місті [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні у 2014 р., відповідно до статистичних даних, 626 дітей були народжені дівчатами, яким ще не виповнилося 16 років; у віці 16 років стали матерями 1899 дівчат; у 17 років – 4249. Для порівняння зауважимо, що у 1967-1968 рр. чисельність матерів віком до 16 років не перевищувала 200 осіб. А якщо взяти до уваги той факт, що згідно зі статистичними даними у 2014 р. в Україні близько 97 % дітей у дівчат віком до 16 років були народжені поза шлюбом, серед народжених 16-річними дівчатами таких немовлят було 77,6 %, серед народжених 17-річними – 68,9 %, то доцільність зосередити дослідження саме на проблемах способу життя та статевому вихованні дівчат-підлітків не потребує подальших дискусій [1].

Мета дослідження полягає у вивченні соціально-гігієнічних аспектів способу життя та особливостей статевого виховання сільських дівчат-підлітків.

Дослідження проводилось на базі ЗОШ I-III ступенів м. Кам'янець-Подільського та Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. У дослідженні брали участь учениці 10-11 класів у віці від 15 до 17 років. Загальна кількість респондентів сільської місцевості становила 63 учениці, міської – 55 школярок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема дослідження способу життя має величезне практичне значення, адже саме особистість, що обрала для себе здоровий спосіб життя, має можливість реалізовувати власні фізичні і духовні потенції, бути життєздатною, успішною, психічно та фізично здоровою, працездатною.

Безперечно, що детальне вивчення вже відомих і виявлення додаткових чинників ризику здоров'я сприятиме розробці науково обгрунтованих профілактичних заходів, направлених на підвищення якості життя і здоров'я людини, у тому числі підростаючого покоління.

Як показали наші результати анкетування школярок, здоровий спосіб життя потребує подальшої пропаганди. Можна сказати, що дотримується раціонального режиму праці й відпочинку тільки незначна частина дітей. Так, за нашими даними не дотримуються будь-якого розпорядку щодо часу між початком виконання домашнього завдання і поверненням зі школи 64,6% осіб. Прагнучи скоріше виконати домашнє завдання, 55,8% анкетованих роблять перерви для відпочинку тільки з появою втоми, а 33,6% не роблять їх взагалі.

В останні десятиріччя в результаті розширення особистого підсобного господарства істотно зросло побутове навантаження не тільки у сільських жінок, але і у дівчат-підлітків. Так, щоденна хатня робота займає у дівчаток-підлітків в переважній більшості 2-3 години. Крім того, на відміну від міських ровесниць, у сільських дівчаток-підлітків існує додатковий чинник – робота в особистому підсобному господарстві (догляд за худобою, робота на присадибній ділянці). Тривалість виконання цієї роботи, в основному, складає 1-2 години. Проте немало дівчаток витрачають на роботу в особистому підсобному господарстві 3-4 і навіть 5 годин. Як правило, це підлітки, які виховуються в неповних сім'ях або в сім'ях, де є молодші діти.

Таким чином, в цілому побутове навантаження сільських дівчаток-підлітків перевищує таке у міських однолітків і може бути кваліфіковане як підвищене.

Враховуючи, що обстежувана група школярок навчається в першу зміну і витрачає на приготування уроків в основному 2-3 години, можна було б припустити, що в більшості з них є деякий запас часу для проведення цікавого відпочинку. Але аналіз отриманих відповідей свідчить про негативні тенденції щодо його організації. Школярі надають перевагу проведенню вільного часу на свіжому повітрі з друзями, але 52,9% із загальної кількості анкетованих дівчат перебувають на свіжому повітрі менше 2 годин внаслідок зайнятості домашніми обов'язками і великого навантаження в школі.

На наш погляд, це пов'язано і ще й з тим, що сучасні діти й підлітки надають перевагу перегляду телепрограм та використанню комп'ютера. До того ж більше половини учнів (56,5%) щоденно проводять біля цих «благ» цивілізації від 1 год. до 2,5 год., а ще 27,2% - більше цього часу. На жаль, іншим видам пізнання, здатним викликати емоційний вплив на підростаюче покоління, сформувати смаки, моральний та інтелектуальний рівні молоді, відводиться незначне місце.

Більше третини дівчат-підлітків мають недостатню (менше 8 годин) тривалість нічного сну. Серед основних причин недосипання – перебування в колі друзів, підготовка до уроків, перегляд телепередач, а в 5% випадків – безсоння.

При аналізі відповідей на блок питань, пов'язаних з організацією споживання їжі було встановлено, що режим харчування характеризується нерегулярністю. Протягом навчального тижня у шкільній їдальні споживає їжу менше половині досліджуваних осіб (46,9%). Найчастіше причиною відмови від шкільних обідів у закладах громадського харчування є низька смакова якість й однотипне меню (67% відповідей). Високі ціни впливають на вибір їжі в 12% випадків. На комплекс інших причин указують 8% анкетованих.

В результаті проведеного анкетування встановлено, що снідають перед заняттями в школі 91% учнів, але 23,8% іноді не дотримується цього правила (дефіцит часу, немає апетиту, забувають при відсутності батьків). Близько 58% анкетованих школярів дотримується думки, що їсти на ніч шкідливо й намагаються дотримуватися цього правила. 93% досліджуваних відповіли, що вони приймають їжу 3 і більше разів на день, проте гарячу їжу споживають лише 78% респондентів, які приймають її один, рідше 2 рази на день.

В цілому асортимент продуктів харчування, які споживаються дівчатами одноманітний. Знижено споживання найцінніших в біологічному відношенні харчових продуктів, таких як риба, м'ясо і м'ясопродукти, овочі (окрім картоплі), фрукти, соки, що приводить до зниження рівня споживання повноцінних білків, низки мінеральних речовин, мікроелементів, вітамінів, необхідних для розвитку організму, що росте. Серед причин, за якими підлітки обмежують споживання корисних продуктів, близько 30% респондентів вказало „дорого”.

При вивченні добової рухової активності учениць загальноосвітньої школи віком 15-17 років із сільської місцевості кількісні показники рухової активності (локомоції) визначали за допомогою крокоміру. Отримані результати було порівняно з такими серед міських дівчат-підлітків.

Нами виявлено, що в зимовий період добова активність серед обстежених суттєво не відрізняється між собою. Так, руховий режим учениць села складає 10890±92,42 кроки, міста – 10991,34±60,06 кроки. У весняний період у сільських дівчат руховий режим збільшився до 14777±77,33 кроки, тоді як у міських дівчат практично не змінився – 9381±37,25 кроки, що на 36,5% менше, ніж у сільських однолітків. Збільшення рухового навантаження останніх пояснюється посиленою господарською роботою. Оскільки відомо, що гігієнічна та фізіологічна норма добової рухової активності для дітей даного віку складає 19000-22000 кроків, отримані в роботі дані нижче нормативних на 33%.

Вивчення рухової активності як одного з чинників способу життя показало, що хоча переважна більшість дівчат-підлітків (82,5%) не займається в спортивних секціях переважно через брак вільного часу і віддаленість секцій від місця проживання, все ж таки 1/3 дівчат щодня роблять ранішню зарядку (рис. 1).

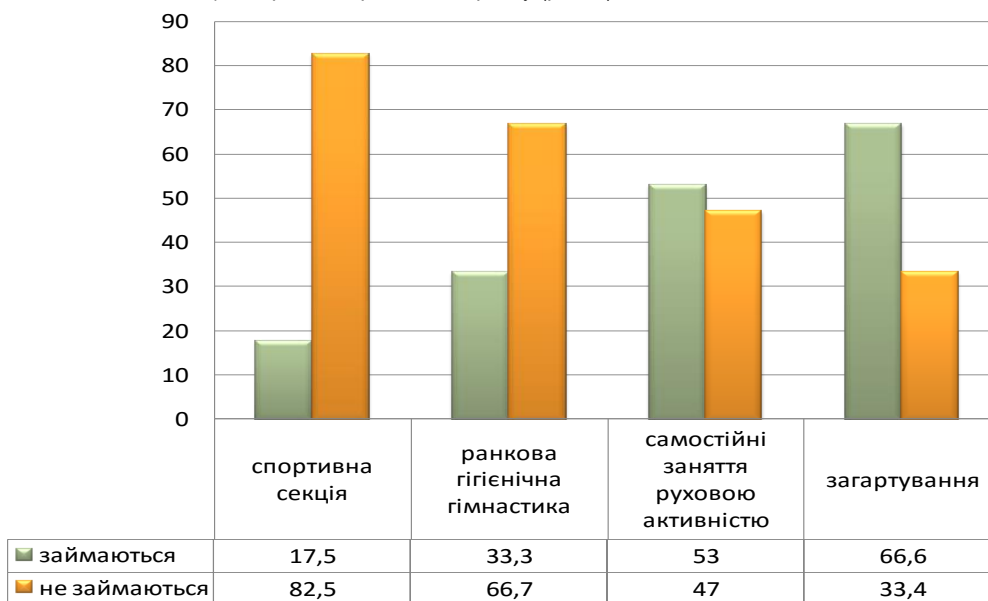

Рис. 1. Рухова активність сільських школярів, %

Соціальний портрет сучасного підлітка буде неповним без характеристики шкідливих звичок, поширеність яких зростає скрізь. Так, в обстежених сільських школах число дівчат, які палять постійно або епізодично, досягає 21%. Середній вік, з якого починають курити складає 13-14 років. Що стосується алкоголю, то можна констатувати наступне: у міру дорослішання різко знижується число осіб, які заперечують його вживання. До 17 років їх залишається всього 19%. Як і раніше, в основі алкоголізації підлітків лежать традиції і ритуали вживання алкогольних напоїв у світські, релігійні, сімейні свята в українському селі. Серед інших шкідливих звичок можна виділити: читання у нічний час – 43,7%, прийняття їжі перед сном – 48,1%, читання під час сприйняття їжі – 25,3%. Боротьбу із своїми шкідливими звичками намагаються вести лише 62,5% сільських дівчат-підлітків.

На питання „Чим Ви займаєтеся під час літніх канікул?” майже 70% дівчаток відповіли, що працюють в особистому підсобному господарстві, 3,4% заробляють на сезонних роботах, і лише п'ята частина всіх опитаних відпочиває в дитячих таборах і санаторіях.

Як наслідок такого способу життя – 90% опитаних дівчат втомлюються в кінці дня, а серед причин, що викликають

стомленість до кінця дня, 53,2% респондентів поставили на перше місце навчання, 36% – хатню роботу, 6,3% – роботу в особистому підсобному господарстві, 4,5% вказали інші причини.

Узагальнюючи все висловлене, можна констатувати, що спосіб життя сучасних сільських дівчат-підлітків в соціально-економічних умовах, що склалися, характеризується високим учбовим навантаженням, нераціональним харчуванням, підвищеним побутовим навантаженням, яке для них складається з хатньої роботи і роботи в особистому підсобному господарстві, значною поширеністю шкідливих звичок (в основному, вживання алкогольних напоїв і тютюнопаління), нераціональним проведенням дозвілля, ранньою трудовою зайнятістю, що поза сумнівом позначається на стані здоров'я. Отже, постають нові питання, що зумовлюють пошук сучасних форм організації валеологічної освіти та виховання.

Останніми роками в науковій педагогічній, медичній літературі велика увага приділяється ранній сексуальній активності молоді, значному „омолодженню” віку початку інтимних стосунків [8]. Ця проблема, хоча і у меншій мірі, торкнулася і сільських дівчат.

Без вирішення проблеми сексуального виховання та просвіти неможливо вирішувати і саму проблему репродуктивного здоров'я, оскільки саме гармонійне становлення сексуальності є запорукою адекватних і коректних навичок в подальшому житті: сімейному, виробничому, суспільному. Особливо важливою є сімейна статевая гармонія, оскільки переважно в сім'ї здійснюється найголовніша функція людини – репродуктивна [8].

На думку науковців [3; 6], з якими не можна не погодитись, освіта, в тому числі і сексуальна, поділяється на формальну та неформальну. Але якщо у навчальних закладах запобігти елементам „неформальної” освіти (друзі, подруги, референтні угруповання тощо) проблематично, то в період раннього дитинства це є можливим і вкрай необхідним. Тобто перші свої знання з проблем статі дитина повинна отримувати у „формальному” ракурсі, вони повинні бути коректними та адекватними і надходити головним чином від батьків.

Аналізуючи результати, отримані нами при соціально-гігієнічному дослідженні способу життя дівчат-підлітків, можна прослідкувати тенденції слабкої обізнаності про особливості статевого розвитку, в методах контрацепції та запобігання захворювань, що передаються статевим шляхом тощо.

Основну інформацію за нашими даними щодо цих питань дівчата-підлітки, як правило, отримують не від дорослих, тим більше фахівців, а від однолітків (рис. 2).

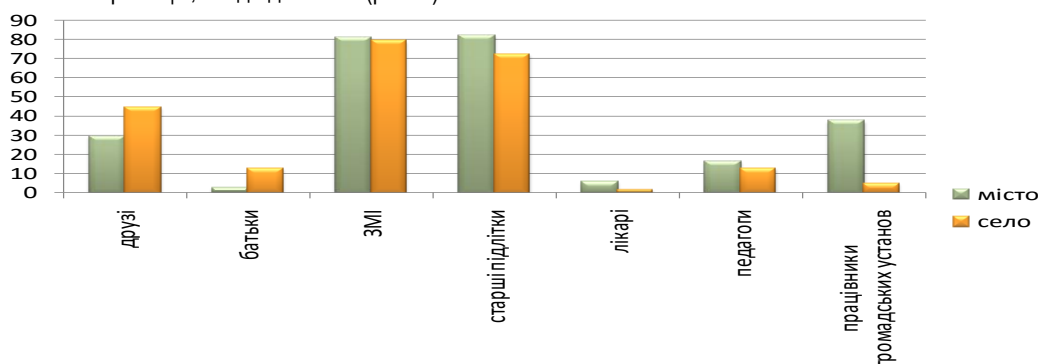

Рис. 2. Шляхи отримання ученицями інформації з питань статевої відносин, %

На запитання «Через який проміжок часу після знайомства з іншою особою можна вступити в статеві стосунки?» більшість дівчат-підлітків відповіли, що це не має значення (43,6% опитаних) - все залежить від людини, з якою познайомився, від серйозності стосунків, які склалися, та ситуації (рис 3).

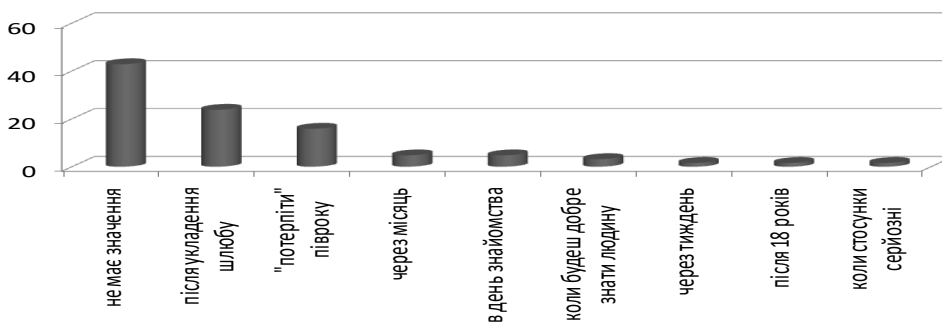

Рис. 3. Період, необхідний підліткови, щоб вступити у статеві стосунки після знайомства з потенційним партнером

Серед опитаних сільських дівчат-підлітків досвід сексуальних відносин мали 41% школярок, а вік, у якому підлітки вперше вступили у статевий контакт з іншою особою коливається в межах від 10 до 17 років, але

найпоширенішою відповіддю виявилися 14 років (табл. 1).

Таблиця 1

Вік першого статевого контакту дівчат-підлітків

Вік, роки	10	12	13	14	15	16	17	Не захотіли відповіді
% опитаних	2,5	7,9	13,2	18,4	13,2	13,2	5,3	26,3

Встановлено, що більшість підлітків не мають постійного статевого партнера (60,5%) і лише 18,4% – мають, 23,7% утрималися від відповіді. Проте, цікавим є й те, що лише 28,9% опитаних дівчат мали статеві стосунки з малознайомою/випадковою людиною, і відповідно 71,1% таких не мали. Тобто, попри те, що підлітки не мають постійного сексуального партнера, вони все ж не шукають його будь-де. А тому, їхнє статеве життя є скоріше не регулярним (73,7%), аніж регулярним (21,1%).

Важливим також є і той факт, що значна частина опитаних школярів використовували засоби контрацепції (презерватив) при своєму першому статевому акті (61,5%), і відповідно не використовували 38,5%.

Аналіз того, чи користуються підлітки засобами контрацепції у своєму статевому житті, дав наступні результати: завжди користуються 53,9%, користуються, але не завжди 26,9%, не користуються взагалі 15,4%, дуже рідко – 3,8%, і 5,3% опитаних підлітків утрималися від відповіді.

Також важливим є те, що більшість учениць 11 та частина 10 класів у відкритих питаннях зазначили, що подібне дослідження є дуже важливим і його потрібно ввести як обов'язкове, а також розшири коло питань про статеве життя і проводити бесіди та тестування з цієї тематики.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проведене дослідження є одним із небагатьох існуючих на сьогодні досліджень щодо вивчення особливостей способу та статевого виховання сільських дівчат-підлітків на регіональному рівні і є певним внеском у актуалізацію проблеми способу життя та статевого виховання в країні. Очевидно, потрібна значна інформаційно-просвітницька і навчально-виховна робота з підвищення безпеки статевих стосунків відповідно до необхідності реалізації в навчальних закладах ідей і принципів здорового способу життя.

Література

1. Аксьонова С.Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми / С.Ю. Аксьонова. – Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – К., 2016. – 184 с.
2. Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді : моногр. / О. М. Балакірева, Н. О. Рингач, Р. Я. Левін та ін. / Наук. ред. О. М. Балакірева. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2007. – 128 с.
3. Лещук Н. О. Статеве виховання і репродуктивне здоров'я підлітків та молоді: навч. посіб. / Н. О. Лещук, Ж. В. Савич, О. А. Голоцван, Я. М. Сивохоп. – К., 2014. – 136 с.
4. Моїсеєнко Р.О. Репродуктивне здоров'я населення України як основний критерій ефективності соціально-економічної політики держави / [Р.О. Моїсеєнко, С.Є. Мокрецов, О.О. Дудіна та ін.] // Україна. Здоров'я нації. – 2012. – № 2 (22). – С. 86-91.
5. Molod za zdorovy sposib zhyttia : shchorich. dop. Prezydentu Ukrainy, Verkhov. Radi Ukrainy, Kab. Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2009 r.) / M-vo Ukrainy u spravakh sim'i, molodi ta sportu, Derzh. in.-t rozv. sim'i ta molodi; [redkol.: N. F. Romanova (holova) ta in.]. – K. : SPD Kriakun lu.V., 2010. – 156 s.
6. Navchannia zdorovomu sposobu zhyttia na zasadakh rozvytku navychok cherez systemu shkilnoi osvity: otsinka sytuatsii / O. Balakirieva [ker. avt. kol.], L. Vashchenko, O. Sakovych ta in.. – K.: Derzh. in.-t problem simi ta molodi, 2010. – 108 s.
7. Stan ta chynnyky zdorovia ukrainskykh pidlitkiv : monohrafiia / O. M. Balakirieva, T. V. Bondar, O. R. Artiukh ta in. ; nauk. red. O. M. Balakirieva. – K. : YuNISEF, Ukr. in-t sots. doslidzh. im. O. Yaremenka. – K.: "K.I.S.", 2011. – 172 s.
8. Formuvannia seksualnoi kultury molodi / [O. Balakirieva, O. Yaremenko, Yu. Halustian ta in.] .– K. : Derzh. In-t problem simi ta molodi ; Ukr. in-t sotsialnykh doslidzen, 2004. – Kn. 9. – 210 s.

УДК 796.015:612.821

Іванишин Ю.І., Ковальчук Л.В., Іванишин І.М.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ І РІЗНОЮ СПОРТИВНОЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ

Анотація. Результати досліджень дали змогу описати особливості психологічних характеристик підлітків 13–14 років, які не займаються додатковою руховою активністю в позаурочний час, займаються у секціях волейболу та баскетболу, а також екстремальними видами спорту: скейтбордингом та роллерспортом. Отримані показники дозволили встановити, що підлітки 13–14 років, які займаються екстремальними видами спорту, характеризуються в цілому більш вищими показниками пам'яті (механічної, логічної, зорової), мислення та здатності до саморегуляції психічних станів порівняно з їх однолітками, які займаються ігровими видами спорту, або не займаються додатково.

Ключові слова: підлітки, ігрові види спорту, екстремальні види спорту, емоційно-вольові якості, агресивність, конфліктність, механічна, логічна, зорова пам'ять